

Стеван БУГАРСКИ – Љубомир СТЕПАНОВ

ПОДАЦИ О СЕОБАМА У РУСИЈУ У ЛЕТОПИСУ СЕЛА
ГРУСКОЈЕ¹

За *Летопис* села Грускоје дознало се, као што често бива, пуким случајем.

Извесни Петар био је почетком XX века свештеник у селу Возсијатскоје у области Јелисаветграда. Он је имао ћерку Лиду, која се некако 1914. удала у Грускоје, и њен је супруг тамо постао свештеник.

На парохији Грускоје млади свештеник је затекао рукописни летопис села и цркве у две упоредне верзије: једну на румунском језику, ћирилицом, вођену до 1881. године, и једну на руском језику, вођену до 1914. године. Свака од њих имала је више од 120 страна. Летопис су водили свештеници и то више њих заредом.

У то време у Возсијатском још је било Румуна Молдаваца и свештеник Петар је знао румунски. Његов зет није знао румунски (а изгледа да се у Руском више није говорило румунски, због чега је највероватније и престало вођење румунског летописа после 1881. године), па је попадаја Лида пренела румунски текст своје оцу, да би га рашчитао.

Године 1915. неки синовац свештеника Петра, по имену Теодор Поручик (Teodor Porucic), посетио га је у Возсијатском и тамо затекао румунски текст *Летописа села Грускоје*, који беше донела Лида. Он је Летопис прочитао, сачинио кратки (или, како сâм каже: врло кратки) сажетак и договорио се да му се целокупни текст препише и накнадно пошаље. Из непознатих разлога (који се могу нагађати: Светски рат, Октобарски преврат, промена државних граница, али и драматични породични догађаји) рођаци нису одржали реч, Теодор није настојавао, и тако је ствар легла.

Тридесетак година позније он је био увучен у полемику око извесних личности, па је том приликом за аргументацију потеглао и податке из *Летописа села Грускоје*. У том контексту је године 1938. објавио сажетак румунскога текста који је сачинио 1915. Текст је одштампан у периодику „Viața Basarabiei. Revista lunară“, који је излазио у Кишињеу (Chișinău), и то у бр. 10/1938 (стр. 36–42) под насловом

¹ У сажетку Летописа назив места је наведен као Gurăzeni, Grăzeni, Gruzeni (румунске варијанте), односно Грускоје (Грузское, руска варијанта), за коју смо се и ми определили, пошто се украјински назив, Груске (Грузьке), не помиње. На мапи Црнога, Жугога и Молдавскога хусарског пука из 1775. године (репродукованој у књизи Мите Костића, *Нова Србија и Славеносрбија*, Нови Сад, 2001) назив места је Груска (Грузька).

Lămurirea unei mistificări istorice. Un manuscris prețios (Разјашњење једне историјске мистификације. Један вредни рукопис).

Тај његов текст, за који вели да га је састављао поштујући, па и подражавајући језичке и стилске одлике оригинала, приводимо као прилог, на румунском језику и у преводу. Румунски текст је пренет дословно, али уз примену савремених правописних прописа.

Пошто на савременим мапама има насебина с називом Грускоје и ван некадашње области Новослободскога хусарског пука, израдили смо скицу на којој је приказан положај места Грускоје (на истоименој реци) и Восијатскоје у долини реке Ингула.

Летопис слободке Грускоје почиње прецизно са годином 1752, то јест са пресељавањима из Угарске у Русију, и саопштава прилично прецизне податке: да је најпре установљена Нова Србија, да ју је засновао Поморишанин Јован Хорват, да је било 40 шанчевима утврђених села, и да је „мало позније“ утемељено и 27 слободки; да су се народности углавном груписале по насебинама, да су Срби били већином у шанчевима, а Румуни у слободкама; прати и заснивање 16 насебина Славјаносрбије под Јованом Шевићем и Рајком Прерадовићем 1753, те даље догађаје који су утицали на судбину новооснованих области: ратовања, административне поделе, црквену организацију, оснивање Полтавске богословије и друго.

Записано је да је у сваку слободку првобитно насељено стотинак и више породица (просек је био 133 породице); за Грускоје се вели да су га засновали Румуни из Баната и Ердеља.

Из *Летописа* произилази да су насељавања и расељавања трајала веома дуго, подстакнута особито честим ратовањем с Турцима, Татарима, Пољацима, Козацима, те прогонима одређенога становништва са извесних територија и апсорбовање становништва у новоосвојене области. Забележена су, међутим, и насељавања из сасвим неочекиваних побуда: после 1775. књаз Потјомкин је из других земаља населио црквене појце где их није било. Аутор *Летописа* помиње да су последње веће миграције уследиле године 1793, у Подолију и Волинију, следеће године у Пољску, која је подељена између Русије и Аустрије, и 1806. у Бесарабију, одакле су изгнани Татари Ногајци. Сељакања су престала тек после победе над Наполеоном 1812, када је, како бележи летописац, „настао велики мир преко свега, у целој Русији и у целом свету“.

Занимљив је податак да су се и приликом познијих досељавања придошлице углавном опредељивале за насебине своје народности.

Становници насебина били су повезани са становницима околних места, али су одржавали везу и са онима који би се раселили и настанили у нова подручја, одакле су им слали гласове о приликама и збивањима. Занимљиво је да им нису били страни догађаји из земаља одакле су били пореклом; тако су Румуни у Груском знали за побуну и исход побуне коју су у Ердељу предводили Хореа, Клошка и Кришан.

Из текста произилази, такође, да је подручје Нове Србије, Славјаносрбије и шире околине било веома немирно и несигурно, да су ту пландовали ратници и разбојници, лопови и варалице, по речима летописца – „зли људи“; уз то су редов-

не војске у пролазу одузимале храну и одећу, јер се пред њима пружала дивља степа, и оне су се снабдевале да би биле обезбеђене бар до Дњестра, ако не и даље, до Дунава.

Сем Срба, доселиле су се и друге народности: у првобитном насељавању – Румуни, Бугари и Македонци, а у каснијим миграцијама – још и Гагаузи, Грци, Јевреји, Маџари, Талијани, Татари. Занимљиво је да летописац дели румунско становништво по пореклу: Власи (пореклом из Влашке), Молдавци (из Молдавије); само оне из Баната и Ердеља назива Румунима.

Становници су били углавном православне вере, али је било и инословаца. И првак православнога румунског села Грускоје, Јакубовић, био је католик.

Било је несугласица и сукоба по националном и по верском питању. Талијани су се, као мађионичари (и варалице), добро слагали с Гагаузима и Татарима, али их Румуни нису подносили; Татари су нападали хришћанске насеобине; Руси су прогонили Татаре, Запорошце су распрштали из Сечи и помно бдили да они не загнују нову компактну насеобину, а Талијане су све сабрали у Павлоград итд.

Из текста се очитује и темперамент, односно начин живота разних досељених група. Тако су, рецимо, Гагаузи слабо хватали корена и били веома склони сељачању, док су Банаћани имали добро сређена домаћинства и нису се поводили за гласовима да ће им на другој страни бити боље.

Има у овом сажетку *Летописа села Грускоје* и других занимљивих података; један је веома занимљив, мада тек посредан:

Појава упореднога текста на руском и румунском језику у насељу за које писац тврди да је било румунско, и да се у њему „није говорило иначе, до румунски“, доказ је раног развоја процеса асимилације. Уосталом, они су се румунски споразумевали међу собом у слободки, а чим би изашли из сеоског атара, морали су прећи на други који језик, и ту је руски био најпогоднији, јер су га скоро све народности познавале, пошто се на руском општило и с црквеним и с државним властима. Напуштање румунскога летописа после 1881. године могло би да означи завршетак асимилације, утапања целе многонационалне скупине у велико руско море.

Али и да нема ничега што представља новину, *Летопис* би био значајан што на примеру једне слободке потврђује крупне налазе историчара. Због тога ова обрада сажетка треба да буде подстицај да се пронађе целокупни текст, и особито текст на руском језику, који је био и обимнији и потпунији.

Прилог 1.

LETOPISUL SATULUI GRUZENI

(Rezumat)

Satul nostru Gurăzeni, zis și Grăzeni și Gruzscoc, a fost întemeiat de Români din Banat și Ardeal, aduși aci de Iacobovici, iar oamenii satelor din vecinătate au fost aduși de Antonievici. Ei au venit aci auzind că Ivan Samoil Horvat din Curtici a fost bine primit de împărăteasa Rusiei Elizaveta. Ei au venit împreună cu două polcuri de sârbi, români, bul-

gari și macedoneni. Anume, un polc de cavalerie de 1.000 oameni și unul de panduri (infanterie) de 2.000 oameni. Fiecare om a venit cu familia lui. S-au așezat ei pe văile Caharlâc, Turia, Camenca, Berezovca, Omelnic, și mai departe până la Nipru, în anul 1752, în primăvară. Crai la noi era atunci Maria Terezia. Și așa s-a întemeiat Serbia Nouă. Și numirile satelor s-au dat așa după cum erau numirile satelor de baștină ale oamenilor veniți din Banat: Nadlaț, Caniblat, Semlic, Martonoș, Panciov, Caniș, Senta, Bucovar, Fedvar, Subotița, Sambor, Vârșeț, Zemun, Ceanad, Pilajnița, Blahovat, Becica, Varazdin, Glogovan, Ciongrad, Păuliș, Mondorlac și altele². Peste tot, 40 sate. Atunci a fost întemeiat de către Horvat și orașul Elisavetgrad la marginea cu stepele cele mai sălbatice, unde hălăduiau Cazacii cei mai tâlhăroși și cetele de tătari prădalnici. Afară de aceste 40 sate care au fost numite șanțuri, pentru că au fost înconjurate de șanțuri de apărare, s-au mai întemeiat ceva mai târziu încă 27 slobozii, așezate toate în jurul Elisavetgradului, precum Prigrad, Adjam, Beșca, Camenca, Buian, Tașlâc, Inguleț, Grăzeni (Gruzscoc) și altele. Românii s-au așezat mai mult în slobozii, iar sârbii și bulgarii în celelalte sate. În fiecare slobozie s-au așezat câte 100 familii și mai mult, iar peste tot în slobozii au fost 3.600 familii, cu 3.600 case și 27 biserici și peste 5.000 suflete.

În anul 1753 au mai venit din Banat Șevici Ioan și Preradovici Raico, aducând cu ei nu numai sârbi și români, dar și moldoveni mulți. Lor li s-au dat locurile dintre Bahmutie și Lugani pe o întindere de peste 100 verste³). Această țară a fost numită Slaveano-Serbia. Ei au întemeiat 16 sate, așezate pe apele Doneț și Lugani.

Apoi a tot venit multă lume din Banat, Ardeal, Moldova, Valahia, Serbia, Turcia și s-a așezat prin satele și sloboziiile din Serbia Nouă și Slaveano-Serbia, iar în anul 1764 martie 22, și Sârbia Nouă și Slaveano-Serbia, sub împărăteasa Ecaterina II-a a Rusiei, au intrat ca județe în nou formată gubernie a Novorosiei, și atunci s-a format și noua Eparhie Slaveansc, iar ca arhieru al Slaveanscului și Azovului a fost numit arhiepiscopul Evgheniu Bulgaris, om foarte învățat. În Eparhia Azovului a fost mai înainte ca episcop mitropolitul Dositei al Sucevei din Moldova. După Evgheniu, începând din anul 1771, a fost ca episcop Nichifor, care în anul 1779 a înființat seminarul de preoți în Poltava, unde, ca profesor de filosofie și de limba elină, a fost numit Gavriil Bodoni, venit din Ardeal prin Moldova, om foarte învățat și înțelept, care în anul 1783 a fost numit și prefect⁴) al Seminarului; peste 10 ani el a ajuns mitropolit al Ecaterinoslavului, apoi a fost mitropolit al Chievlului, și mai pe urmă mitropolit al Moldo-Valahiei în Chișinău. În acest din urmă oraș el a chemat pe preoții Batinschi, Glâjinschi, Batițchi, Bâhovschi, Ghipețchi, Cunițchi și alții ieșiți din seminarul din Poltava și care au fost elevii lui⁵.

În anul 1768-1774 Rusia s-a războit cu Turcia, și turcii au suferit mari și grele înfrângeri în Basarabia la Larga, la Cahul și la Măcin. Tătarii din Bugeac, izgoniți de ruși în anul 1769, au trecut și pe lângă noi. În această vreme, din pricina grozăviilor războiului și a prigoanei din partea turcilor și a tătarilor Nohai din Basarabia au venit foarte mulți și

² Док се сѣм рукопис не пронађе, не може се поуздано рећи да ли су називи места тако написани или их је Теодор Поручик тек приближно пренео са ћирилице на латиницу; зато су овде остављени како их је он записао, а у преводу су исправљени (нап. прев).

³ 110 km.

⁴ Adică director.

⁵ Clerici cu aceste nume sunt și astăzi în Basarabia.

moldoveni și valahi și bulgari din cei de peste Dunăre și găgăuzi pravoslavnic. Ei s-au așezat prin sate și slobozii, au făcut și sate noi și fiecare venetic („bejenar“) s-a așezat în satul din neamul lui: valahii în sate de valahi, moldovenii în sate de moldoveni, bulgarii în sate de bulgari, găgăuzii în sate de găgăuzi. La noi, cum era satul din români din Banat, foarte puțini au venit și nu se grăia la noi decât numai românește.

După acest război s-au început multe alte suferințe, fiindcă tătarii din Crâm au fost scoși de sub Turci cu începere din anul 1774. De atunci granița dintre țările tătarilor Crâmului și Serbia Nouă și Slaveano-Serbia nu mai era păzită de grăniceri. Iar în anul 1775 și Siciul cazacilor Zaporojeni de la Nipru a fost nimicit. De aceea cete numeroase de tătari prădalnici din cei fugiți din Bugeac și de cazaci haimanale s-au împraștiat peste tot, prădau nemilos, ucideau oriunde, și nimeni nu putea să-și păzească nici averea nici viața. La început toate cetele se ascundeau în ruinile orașului Kizichermen de pe Nipru; dar rosienii au reclădit acest oraș în anul 1775 și i-au dat numele de Berislav (adică. am luat slavă) și au așezat acolo oameni de poliție.

În Serbia Nouă și Slaveano-Serbia a început să vie tot felul de lume, din toate părțile, dar mai mult oameni răi. Iar au venit foarte mulți găgăuzi pravoslavnic din Turcia. Au venit foarte mulți țigani, maghiari, bulgari și tot felul de neamuri. Au venit foarte mulți și italieni din Corsica și Sardinia; jidovime multă, iar în anul 1780 au venit toți grecii care trăiau până atunci în Crâm sub tătari; cu ei au venit și toți preoții lor, în frunte cu episcopul lor Ignatie al Gotfiei și Cafei. Au venit cu toată averea lor, cu păsări și cu vite și s-au așezat mai mult prin satele mari.

Corsicanii se purtau tare rău; umblau din sat în sat, cereau mi-lă, făceau tot felul de focusuri⁶, minunății și meșteșugării, făceau și multe lucruri rele. Dar în anul 1784 toți corsicanii au fost adunați de stăpânirea rusă în orașul Pavlograd, așa că multă vreme în acest oraș nu se grăia decât numai în italienește. Ei mâncau și tot felul de jivine: lupi, guzgani, vulpi, cioare și alte spurcăciuni.

În anul 1785 tot Crâmul a trecut sub stăpânirea rusă, și de atunci tătarii nu mai su-părau așa așezările creștinești, pentru că aveau teamă de autoritățile rusești. Și apoi iar au început să vie tot felul de oameni din Moldova, Valahia, Sârbia, Machedonia, Podolia, Galiția, Chievșcina și din Rusia Mare și din alte părți. Dar veneau tot oameni răi și așa de mulți, că nu mai era chip de trăit. Și se așezase prin Serbia Nouă și multă tătărime din Crâm. Ei se așezau mai mult prin satele găgăuzilor, unde erau și mulți corsicani, care făceau focusuri, adică un fel de minuni; de aceea găgăuzii și tătarii i-au numit pelivan, adică: erou, om care face minuni și focusuri. Pelivani erau foarte mult cinstiți de găgăuzi și trăiau bine. Da românii și valahii nu-i sufereau.

Pentru ca Cazacii să nu mai poată să-și facă „sici“ nou, rosienii au întemeiat în anul 1784 și orașul Ecaterinoslav pe Nipru, în sus de pragurile mari ale Niprului, pe când Berislav este mult în jos de pragurile Niprului, la granița cu țările tătărești ale Crâmului. Ecaterinoslavul a fost întemeiat lângă satul Pelavița, care sat era întemeiat de Moldoveni și pe care rosienii și ucrainenii îl numeau Polavița.

Din anul 1775 amândouă gubernii – Novorosia și Azov – au fost unite într-o Namestnicestvo⁷, care a fost pusă sub ocârmuirea cnezului Grigori Atexandrovici Potiomchin, și

⁶ Scamatorii.

⁷ Vice-Regat.

cneazul a lucrat foarte mult, ca să facă rânduială în tara aceasta. El s-a îngrijit foarte mult de biserici și de cântarea în biserici, a adus mulți cântăreți de biserică din alte țări, pentru că prin părțile noastre nu se găseau. Chiar el a avut grijă să se înființeze seminarul din Poltava. Cum Bugeacul după războiul rămasese pustiu, o mulțime de oameni din Serbia Nouă și Slaveano-Serbia s-au dus de s-au așezat în Bugeac. Din satul nostru și din cele vecine s-au dus și s-au așezat în ținutul Hotărnicenilor, unde o fi acel ținut. Unii de la noi s-au așezat într-un sat Rezenii și apoi au trimes la noi chemarea să ne mutăm cu tot satul, că e mai bine acolo. Da Români n-au vrut, că aveau gospodării făcute.

În anul 1787–1791 iar s-a făcut bătălie cu Turcia. Atunci toate armatele rusești au trecut prin Serbia Nouă și prin Slaveano-Serbia. Ele ne lua tot ce le trebuia pentru hrana oamenilor și cailor. Și fiindcă armatele trebuia să treacă mai departe, prin „Dicaia stepi“, adică prin stepa cea mai pustie, unde nu erau nici oameni nici sate nici orașe, de aceea ei luau tot, ca să aibă în drumul până la Nistru și mai departe până la Dunăre. Numai la noi în Gruzeni și în alte sate de români ei n-au luat, pentru că fruntașul nostru, Iacobovici, om foarte bogat, a arătat ghegeneralilor rosieni că noi, rumânii, suntem „fruncea țării“, nu suntem ca sârbii ori rușii ori bulgarii ori moldovenii ori alte neamuri; că noi suntem „ca cum un fel de răzeși“ „de neam din neam mare de pe vremea Râmului“. Și ne-o lăsat Moscalii în pace. Dar în alte sate moschișimea a luat tot ce e de hrană, precum și de îmbrăcăminte, iar oamenii erau făcuți „pohonți“ și trebuia să se ducă cu armile rusești. Turcii au fost bătuti la Focșani, la Râmnic, la Izmail, la Akkerman. Apoi s-a încheiat pacea în Iași în anul 1791, și atunci tot pașalâcul Oceaovului dintre Nipru și Nistru a trecut sub stăpânirea Rusiei. În vremea aceasta, adică pe vremea bătăliei de 4 ani, iarăși o mulțime de valahi, moldoveni, bulgari și găgăuzi și sârbi au venit de s-au așezat în Serbia Nouă, mai ales valahi și moldoveni au fost foarte mulți.

Tot pe acea vreme, 1784, a fost mare zaveră și în țara noastră de baștină, în Banat, și în Ardeal. Ungurii au „dovedit“⁸, și trei căpetenii ale românilor⁹ au fost ucise. O mulțime de români de-ai noștri au venit la noi din Ardeal și s-au așezat prin satele din Serbia Nouă. Toți erau îndreptați la Iacobovici și alți fruntași, care apoi îi rânduia prin sate și slobozii românești.

Iată că în anul 1793 se întâmplă trecerea Podoliei și a Volâniei de sub stăpânirea polecilor sub acea a Rusiei. Atunci mulți sârbi, bulgari, români, valahi și moldoveni din Serbia Nouă s-au dus în noile țări ale Rusiei și au cumpărat acolo pământuri de la catolicii care părăseau Podolia și Volânia și se duceau în Polșca Velca și în Galiția. S-a dus și Iacobovici și a cumpărat multe moșii mari pe un preț de nimica și s-a făcut acolo ca șleah-tici și dvorean mare. Nevasta și copiii au rămas în Gruzscoc, dar ei au fost scriși tot în Podolia ca dvoreni. Lui i-a fost ușor să cumpere moșii de la polecii catolici, pentru că și el era catolic.

Dar multă lume se ducea de la noi, că la tare mulți nu le plăcea sălbătăciunea stepelor și strânsura de tot felul de oameni, din care foarte mulți erau oameni răi, și după cum au venit foarte mulți, tot așa au și plecat alți foarte mulți. S-au dus foarte mulți în Moldova, iar tătarii se duceau în Basarabia Nohailor și întemeiau acolo sate noi. Bulgarii din sate-

⁸ Adică au învins.

⁹ Horea, Cloșca și Crișan.

le de lângă noi¹⁰ s-au dus în Moldova și au întemeiat 2 sate cu numele Târnova¹¹ și un sat cu numele Sofia și un sat cu numele Țarigrad¹². Dintre românii noștri mulți s-au dus în Moldova; un număr mare s-a dus la satele Cărbuna și Rezeni de la hotarul Basarabiei. Au trecut pe la noi și oameni de la Bahmutia și tot un Moldova au făcut sate cu acest nume¹³. Și alții s-au dus și, după ce se așezau acolo, veneau oameni la noi de la ei cu știri, că adică dacă e bine ori rău pe la dâșii. Și așa s-a aflat că oameni din Sârbia Nouă au întemeiat în Moldova satele Țariceanca, Slaveanca, Cobâlnea, Cercheșii și altele, adică sate cu același nume ca în Sârbia Nouă ori în Slaveano-Serbia.

În anul 1794 polecii iar s-au bătut cu rosienii, care au luat Varșava, și Polșa a fost supusă Rusiei și Austriei. Atunci Iacobovici al nostru a părăsit Sârbia Nouă și s-a așezat cu familia în Polonia ca dvorean mare, fiindcă a mai cumpărat acolo încă multe moșii mari.

În anul 1806 o mare mulțime de tătari Nohai a trecut prin stepe, venind din Basarabia și Bugeac, fiindcă i-au alungat de acolo rosienii; ei au lăsat acolo toată averea ce o aveau: și găini și vaci și câni și tot. Atunci mare mulțime de oameni din Serbia Nouă s-au dus acolo și au prins locurile rămase slobode. Mai ales s-au dus mulți găgăuzi. A trimes la noi vorbă Anton Iacobovici, fiul lui Iacobovici al nostru, ca să venim la el în Puhoi, fiindcă el acolo a cumpărat moșie, pentru că n-a putut trăi cu tatăl său în Podolia. Dar puțini de la noi s-au dus la el, că noi ne așezasem bine aci, în Gruzscoc.

După izgonirea franțujilor din Rosia s-a făcut mare liniște peste tot, în toată Rosia și în toată lumea; atunci și oamenii au încetat de a se muta de colo până colo. La Iacobovici Anton noi nu ne-am dus și pentru aceea, că am aflat că Ecaterina, sora mai mare a lui Anton, care trăise cu Anton întâi la Puhoi, nu era mulțumită și s-a mutat în Moldova, la Iași, unde căpătase și învățătură la Moldoveni¹⁴.

Da mai mult n-au vrut oamenii noștri să se ducă acolo, pentru că ne-au spus bulgarii că la Cărbuna sunt mulți oameni veniți din Carbuna din Turcia și acolo sunt oameni foarte răi¹⁵.

¹⁰ Adică de lângă satul Gruzscoc.

¹¹ La Târnova Sorocci, ca proprietar al moșiei a fost chiar Antonievici, de care se pomenește la începutul manuscrisului.

¹² Aceste sate există și acum. Azi ele sunt cu totul moldovenizate, dar satul Târnova din județul Hotin, acum 50 ani, număra foarte mulți bătrâni care vorbeau bulgărește.

¹³ Azi sunt două sate cu numele de Bahmutie: unul în județul Lăpușna, în sus de Călărași, altul lângă gara Schinoasa, în județul Tighina.

¹⁴ Ecaterina s-a măritat apoi cu polonezul Alexandru Smolnițchi, ai cărui fii Petre și alții s-au făcut actori și sunt cunoscuți în literatură cu numele de Alexandrescu.

¹⁵ În adevăr am aflat că în Cărbuna și în Rezeni foarte des se întâmplă omoruri, jafuri și bătăi crunte. Chiar anul trecut (1937) s-au găsit în pădurea Berdeului de lângă Cărbuna cinci cadavre de oameni. Toate indiciile arătau că ucigașii au fost din Rezeni și Cărbuna.

Прилог 2.

ЛЕТОПИС СЕЛА ГРУЗЕЊ

(Сажетак)

Наше село Гуразењ, звано још и Гразењ и Грускоје, засновали су Румуни из Баната и Ердеља, које је овамо довео Јакубовић, а људе из суседних села довео је Антонијевић. Они су дошли овамо, пошто су чули да је Иван Самоил Хорват из Куртића био добро примљен од руске царице Јелисавете. Они су дошли заједно са два пука Срба, Румуна, Бугара и Македонаца; и то: један коњички пук од 1.000 људи и један пандурски (пешадијски) од 2.000 људи. Сваки човек је дошао са својом породицом. Они су се настанили у долинама Кахарлак, Турија, Каменка, Березовка и даље до Дњепра, године 1752. у пролеће. Тада је код нас краљица била Марија Терезија. И тако је заснована Нова Србија. И називи села су дати као што беху називи родних места људи придошлих из Баната: Надлак, Калнаблата, Семлак, Мартонош, Панчево, Кањижа, Сента, Вуковар, Фелдвар, Суботица, Сомбор, Вршац, Земун, Чанад, Пиљужићи, Благоват, Печка, Вараждин, Глоговац, Чонград, Павлиш, Мандорлак и друга. Свега 40 села. Тада је Хорват засновао и град Јелисаветград на крају најдивљијих степа, где су пландовали најгори разбојници међу козацима и чете Татара пљачкаша. Сем тих 40 села, названих шанчеви, јер беху опточена одбрамбеним шанчевима, засновано је нешто позније још 27 слободки, све размештене у околини Јелисаветграда, као Приград, Аджамка, Бешка, Каменка, Бујан, Ташлак, Ингулец, Гразењ (Грускоје) и друге. Румуни су се настанили више у слободкама, а Срби и Бугари у осталим селима. У свакој слободки је настањено по 100 и више породица, а свега у слободкама је било 3.600 породица, са 3.600 кућа и 27 цркава, и више од 5.000 душа.

Године 1753. дошли су из Баната још и Јован Шевић и Рајко Прерадовић, доводећи са собом не само Србе и Румуне, него и многе Молдавце. Њима су дата места између Бахмута и Лугана на растојању од преко 100 врста.¹⁶ Та земља је била названа Славјаносрбијом. Они су засновали 16 села, размештених на водама Доњеца и Лугана.

Затим је дошло много света из Баната, Ердеља, Молдавије, Влашке, Србије, Турске, и настанило се по селима и слободкама у Новој Србији и Славјаносрбији, а године 1764. марта 22. и Нова Србија и Славјаносрбија, под руском царицом Екаторином II, ушле су као жупаније у новообразовану Новоросијску губернију, и тада је установљена и Славјанска епархија, а за архијереја славјанског и азовског именован је архиепископ Евгеније (Вулгарис), човек врло образован. У Азовској епархији био је раније као епископ митрополит сучеавски и молдавски Доситеј. После Евгенија, почев од године 1771, био је као епископ Никифор, који је 1779. основао Полтавску богословију, где је за професора философије и грчког језика именован Гаврило Бодони, придошлица из Ердеља преко Молдавије, човек веома учен и мудар, који је 1783. године био именован и за префекта Богословије; кроз 10 година он је постао митрополит екатеринославски, затим митрополит кијевски и најзад митрополит молдо-влашки у Кишињеву. У тај последњи град он је дозвоа свештенике: Ба-

¹⁶ 110 км.

тинског, Глажинског, Батицког, Баховског, Гитецког, Куницког и друге који су изашли из Полтавске богословије и били његови ученици.¹⁷

Година 1768–1774. Русија је ратовала с Турском, и Турци су претрпели велике и тешке поразе у Басарабији код Ларге, код Кахула и Мачина. Татари из Буцака, које су Руси изагнали године 1769, прошли су и крај нас. У то време, због ужаса рата и гоњења од стране Турака и Татара Ногајаца из Басарабије, дошло је врло много и Молдаваца, и Влаха, и Бугара с оне стране Дунава, и православних Гагауза. Они су се настанили по селима и слободкама, основали су и нова села, и сваки дошљак („избеглица“) се настанио у селу свога рода: Власи у влашким селима, Молдавци у молдавским селима, Бугари у бугарским селима, Гагаузи у гагауским селима.

Како смо ми били село Румуна из Баната, придошло их је врло мало, и није се код нас говорило иначе, до румунски.

Након тога рата почеле су многе друге патње, јер су почев од године 1774. кримски Татари изузети испод Турака. Од тада границу између земаља кримских Татара и Нове Србије и Славјаносрбије нису више чували граничари. А године 1775. уништена је и Сеч запорошких козака са Дњепра. Због тога су се бројне чете козака скитница, и Татара пљачкаша од оних што су избегли из Буцака, распространиле преко свега, пљачкале су немилосрдно, убијале свуда, и нико није могао да сачува ни имање, ни живот. У почетку су се све чете скривале у рушевинама града Кизичермена на Дњепру; али Руси су поново изградиле тај град године 1775. и дали му назив Берислав (то јест: узео сам славу) и настанили су тамо полицијске људе.

У Нову Србију и Славјаносрбију почели су да долазе свакојаки људи, са свих страна, али већим делом зли људи. Опет је дошло врло много православних Гагауза из Турске. Дошло је врло много Цигана, Маџара, Бугара и свакојаких нација. Дошло је и врло много Талијана с Корзике и Сардиније; много Чивутарије; а године 1780. дошли су сви Грци који су до тада живели на Криму под Татарима; с њима су дошли и сви њихови свештеници, на челу с њиховим епископом Игњатијем, готфијским и кафејским. Дошли су са свим својим имањем, са живином и стоком, и настанили се више по великим селима.

Корзиканци су се опходили веома зло: ишли су од села до села, искали милостињу, правили свакојаке хокус-покусе,¹⁸ чуда и вештине, чинили су и многа зла дела. Али године 1784. руска власт је сабрала све Корзиканце у град Павлоград, тако да се дуго у том граду говорило само талијански. Они су јели и сваковрсне звери: курјаке, пацове, лисице, вране и друге згадије.

Године 1785. цели Крим је прешао под руску власт, и од тада Татари нису више толико узнемиравали хришћанска насеља, јер су се бојали руских власти. И затим су опет почели да долазе свакојаки људи из Молдавије, Влашке, Србије, Македоније, Подолије, Галиције, Кијевштине и Велике Русије и са других страна. Али су долазили само зли људи, и тако многи, да се више није могло живети. И настанило се по Новој Србији и много Татарштине са Крима. Они су се настањивали више по гагаузким селима, где је било и много Корзиканаца, који су правили хокус-

¹⁷ Клирика с тим презименима има и данас по Басарабији.

¹⁸ Трикове

покусе, то јест неку врсту чуда; зато су их Гагаузи и Татари назвали пеливан, то јест: херој, човек који прави чуда и трикове. Пеливане су веома много поштовали Гагаузи, и добро су живели. Али Румуни и Власи нису их подносили.

Да козаџи не би могли да направе себи нову Сеч, Руси су године 1784. засновали и град Екатеринослав на Дњепру, узводно од великих прагова Дњепра, док је Берислав много ниже од прагова Дњепра, на граници са кримским татарским земљама. Екатеринослав је био заснован поред села Пелавице, које су засновали Молдавци, и које су Руси и Украјинци називали Полавица.

Од године 1775. обе губерније – Новоросијска и Азовска – сједињене су у намештво, које је подвлашћено књазу Григорију Александровићу Потјомкину, и књаз је врло много радио да заведе поредак у тој земљи. Он је врло много бринуо о црквама и о црквеном појању, довео је многе црквене појце из других земаља, пошто их у нашим крајевима није било. Управо се он старао да се оснује Богословија у Полтави. Како Буџак после рата беше остао пуст, мноштво људи из Нове Србије и Славјаносрбије отишло је и населило се у Буџаку. Из нашега и из суседних села отишли су и населили се у Граничарском крају, где ће бити тај крај. Неки од наших настанили су се у селу Резењи и затим су нам упутили позив да се преселимо укупно са селом, јер је тамо боље. Али Румуни нису хтели, јер су имали срећена домаћинства.

Година 1787–1791. опет је избио рат са Турском. Тада су све руске војске прешле преко Нове Србије и Славјаносрбије. Оне су нам узимале све што им је било потребно за исхрану људи и коња. И пошто је требало да војске прођу даље кроз „дикују степ“, то јест кроз највише пуну степу, где не беше ни људи ни села ни градова, зато су они узимали све, да би имали путем до Дњестра, и даље до Дунава. Само код нас у Грузењу и у другим румунским селима нису узимали, јер је наш првак Јакубовић, човек врло богат, показао руским генералима да смо ми Румуни „челници земље“, нисмо као Срби или Руси или Бугари или Молдавци или друге нације; да смо ми „као неки слободњаци“ „пореклом од високог рода из времена Рима“. И оставили су нас Москаљи на миру. Али у другим селима Московитина је узела све што је за храну, као и за одело, а људи су претварани у „пахонце“¹⁹ и требало је да иду с руским армијама. Турци су потучени код Фокишања, код Римника, код Измаила, код Акермана. Затим је закључен мир у Јашију године 1791, и тада је цели Очаковски пашалук између Дњепра и Дњестра прешао под власт Русије. У то време, то јест у време четворогодишњег рата, опет је мноштво Влаха, Молдаваца, Бугара и Гагауза и Срба дошло, те се населило у Новој Србији; нарочито је Влаха и Молдаваца било веома много.

Исто у то време, 1784, била је велика буна и у нашој земљи, одакле смо пореклом, у Банату и у Ердељу. Маџари су „победили“, и тројица румунских вођа²⁰ били су убијени. Мноштво наших Румуна дошло је к нама из Ердеља и населило се по селима у Новој Србији. Сви су били упућени на Јакубовића и друге прваке, који су их потом распоређивали по румунским селима и слободкама.

И гле, године 1793. догодио се прелаз Подолије и Волиније испод власти Пољака под власт Русије. Тада су многи Срби, Бугари, Румуни, Власи и Молдавци из Нове

¹⁹ Пахонц, похонц – војник пешадијац (нап. прев).

²⁰ Хореа, Клешка и Кришан.

Србије одлазили у нове земље Русије и куповали су тамо земљишта од католика који су напуштали Подолију и селили у Велику Пољску и у Галицију. Отишао је и Јакубовић и купио многе велике поседе по ништавној цени и постао је тамо као шљахтић и велики дворјанин. Супруга и деца остали су у Груском, али су они такође били уписани у Подолији као дворјани. Њему је било ласно да купује поседе од Пољака католика, јер је и сам био католик.

Али је много света одлазило од нас, јер веома многима није се допадала дивљина степа и гомила свакојаких људи, од којих су врло многи били зли људи; и као што су веома многи долазили, тако су веома многи и одлазили. Веома многи су отишли у Молдавију, а Татари су одлазили у Басарабију Ногајаца и тамо заснивали нова села. Бугари из села поред нас²¹ отишли су у Молдавију и тамо засновали два села са називом Трново²² и једно село под називом Софија и једно село под називом Цариград.²³ Од наших Румуна многи су отишли у Молдавију; велики број је отишао у села Карбуна и Резењи са границе Басарабије. Прошли су крај нас мимогредом и људи из Бахмута²⁴ и исто у Молдавију су изградили села с тим називом. И други су одлазили и, пошто би се тамо населили, долазили су од њих к нама људи с вестима, то јест је ли код њих добро или лоше. И тако се сазнало да су људи из Нове Србије засновали у Молдавији села: Царичанка, Славјанка, Кобилња, Черкези и друга, то јест села с истим називима као у Новој Србији или у Славјаносрбији.

Године 1794. Пољаци су се опет тукли с Русима, који су заузели Варшаву, и Пољска је била подвлашћена Русији и Аустрији. Тада је наш Јакубовић напустио Нову Србију и настанио се с породицом у Пољској као велики дворјанин, јер је тамо купио још много великих поседа.

Године 1806. велико мноштво Татара Ногајаца прешло је степену долазећи из Басарабије и Буцака, пошто су их оданде изагнали Руси; они су тамо оставили сво имање које су имали: и живину, и краве, и псе, и све. Тада се велико мноштво људи из Нове Србије одселило онамо и заузело места која су остала расположива. Особито је отишло много Гагауза. Антон Јакубовић, син нашега Јакубовића, поручио нам је да дођемо к њему у Пухој, пошто је он тамо купио посед, јер није могао да живи са својим оцем у Подолији. Али мало је наших отишло к њему, јер смо се ми били добро снашли овде у Груском.

По изгону Француза из Русије настао је велики мир преко свега, у целој Русији и у целом свету; тада су и људи престали да се сељакају тамо-амо.

К Антону Јакубовићу ми нисмо отишли и зато што смо дознали да Екатарина,²⁵ Антонова старија сестра, која је најпре живела с Антоном у Пухоју, није

²¹ То јест поред села Грускоје.

²² У Трнову из жупаније Сороче власник поседа био је управо Антонијевић, који се помиње на почетку рукописа.

²³ Та села постоје и сада. Данас су она потпуно помодрављена, али је село Трново из Хотинске жупаније пре 50 година имало врло много стараца који су говорили бугарски.

²⁴ Данас постоје два села са називом Бахмут: једно у жупанији Лапушни, изнад Калараша, друго поред железничке станице Скиноаса у жупанији Тигини.

²⁵ Екатарина се затим удала за Пољака Александра Смољницког, чији су синови Петар и други постали глумци и познати су у књижевности под презименом Александреску.

била задовољна и преселила се у Молдавију, у Јаши, где се беше и учила код Молдаваца. Али још више нису хтели наши људи да се селе тамо, пошто су нам Бугари рекли да је у Карбуни много људи придошлих из Карбуне у Турској, и тамо су људи врло зли.²⁶

РЕЗИМЕ / SUMMARY

Године 1915. дознало се за постојање рукописног *Летописа села Грускоје* (Слободку Грускоје засновало је стотинак породица пресељених из Баната и Ердеља 1752. године под вођством извесног Јакубовића). Летопис је вођен у две паралелне верзије: једна на румунском језику, ћирилицом, до 1881, друга на руском језику, до 1914. године. Кратки сажетак румунске верзије, састављен 1915, објављен је 1938. године..

Овај рад приказује сажетак румунског текста *Летопис села Грускоје*, уз упоредни српски превод. Њиме аутор указује на постојање веома значајнога примарног извора о насеобинама пресељеника у Русију, који би могао бити и подстицај да се пронађе целокупни текст, а особито текст на руском језику који је био и обимнији и потпунији.

*

In 1915 it was revealed that there was a manuscript *Chronicle of the village of Gruskoje* (Slobodku Gruskoje settled hundreds of families dislocated from Banat and Transylvania in 1752 under the leadership of a certain Jakubovic). The chronicle was written in two parallel versions: one in Rumanian language with Cyrillic alphabet until 1881, and the other in Russian language until 1914. The short summary of the Rumanian version written in 1915 was published in 1938.

This paper presents the summary of the Rumanian text *Chronicle of the Village Gruskoje*, along with the Serbian translation. With this, the author pointed out the existence of a very significant primary source about the settlements of the migrants to Russia that might be a stimulus for finding the whole text, especially the text in Russian language that was more detailed and more complete.

²⁶ Заиста, дознао сам да се у Карбуни и у Резењу веома често дешавају убијства, пљачке и ужасне туче. Управо прошле године (1937) нађено је у шуми Бедреу поред Карбуне пет људских лешева. Све је указивало на то да је убица био из Резења и Карбуне.